

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Товканець Оксана Сергіївна,
м.Мукачеве

В статті розглядаються питання розвитку професійно-технічної освіти в Україні, її особливості та завдання на майбутнє.

Ключові слова : професійно-технічна освіта, етапи розвитку професійно-технічної освіти, професійно-технічні училища.

Тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми щодо побудови економічно розвиненої демократичної держави та її виходу на світовий ринок. Це неможливо здійснити без вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників у різних галузях народного господарства. Проте на сьогоднішній день в Україні простежується низка суперечностей, зокрема : між глобальними світовими тенденціями нагромадження знань, налагодженням соціального партнерства та відсутністю вітчизняної науково обґрунтованої системи цілісного процесу неперервної професійної освіти підготовки кваліфікованого робітника; між зростаючими вимогами сучасного виробництва до якості підготовки кваліфікованих робітників в умовах інформаційно-технологічного розвитку й неготовністю вітчизняної системи професійно-технічної освіти до відповідних трансформацій; між соціальною потребою у висококваліфікованих фахівців із визначеними вимогами щодо професійно-важливих якостей та невирішеністю цієї проблеми через застарілі підходи до визначення змісту і програмно-методичного забезпечення.

Якщо загальні питання розвитку освітнього процесу в Україні досліджуються багатьма вченими (С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, Г.Терещук, В.Чайка та ін.), то питання розвитку і вдосконалення професійно-технічної освіти висвітлені у науковій літературі менше.

Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних і організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвитку компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічна освіта забезпечує здобуття громадянами професії відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації.

Історія розвитку професійно-технічної освіти засвідчує, що основи професійної освіти в Україні було закладено ще в часи Київської Русі, а в середньовіччі поширилися школи ремісничої майстерності та система індивідуальної професійної підготовки у козацькому суспільстві на Слобожанщині в XVI – XVIII столітті. Вже у 1825 році на території України нараховувалося 674 промислових підприємств, для яких потрібно було підготувати відповідні робітничі кадри [1, с.232].

Спираючись на висновки дослідників, а також на виявлені архівні документи, дослідник історії професійно-технічної освіти І. Лікарчук конкретизує хронологічні рамки в розвитку підготовки робітничих кадрів в Україні. Він визначає наступні головні періоди в розвитку систем професійної підготовки робітничих кадрів в Україні:

Перший період – з кінця 80-х років XIX століття – до 1920 року. Після прийняття «Основних положень про промислові училища» в Україні, як і у всій Росії, розпочалося створення систем промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти. Ці системи існували до 1917 року. Впродовж 1917-1920 років згідно з урядів України, не вдалося створити будь-яку іншу систему професійно-технічної освіти.

Другий період – 1920-1929 роки. Період створення та становлення української системи нижчої професійної освіти. Він закінчився прийняттям урядових та партійних рішень про уніфікацію освітніх систем Росії і України.

Третій період – 1929-1940 роки. Підготовку робітничих ка-

дрів було підпорядковано господарським наркоматам. Існували галузеві системи підготовки кваліфікованих робітників.

Четвертий період – 1940-1959 роки. У цей час була створена та діяла державна система трудових резервів, яка забезпечувала потреби народногосподарського комплексу країни в кваліфікованих робітничих кадрах.

П'ятий період – 1959 – 1991 роки. Упродовж цього періоду відбулися: утвердження єдиного типу закладів освіти, де здійснювалася підготовка робітничих кадрів – середніх профтехучилищ; перехід до єдиних навчальних планів та програм; інтеграція професійно-технічної і народної освіти в єдину систему.

Шостий період – з 1991 року, тобто з часу проголошення незалежності України. У цей період тривають пошуки власного шляху розбудови системи професійно-технічної освіти, адаптація її до ринкової економіки, приймається перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту»[2]. Безумовно, така періодизація не є чимось сталим, оскільки, як зазначає академік Н.Ничкало, серед ознак сучасного періоду розвитку системи треба особливо наголосити на його трансформаційному характері, тобто такому, що передбачає здійснення не тільки перетворень з вдосконалення вигляду і форми об'єкту, а й потребує суттєвих змін його істотних властивостей [3, с.4-5].

Перший в історії України Закон «Про професійно-технічну освіту», приймається у 1998 р. ПТУ поступово стали перетворюватися у багатофункціональні регіональні та галузеві професійні освітні центри, що передбачалося постановою Кабінету Міністрів від 2 квітня 1998 р. «Про затвердження комплексних заходів щодо реформування ступеневої професійно-технічної освіти, спеціалізації та перепрофілювання професійно-технічних навчальних закладів». Почали формуватися також інші навчальні заклади професійної освіти, такі як курси для перепідготовки незайнятого населення, з'явилися вищі професійні училища, центри професійно-технічної освіти, професійні ліцеї. Більшість з них оснащені сучасною технікою, використовують новітні інформаційні, виробничі та педагогічні технології з метою формування високого рівня професійної підготовки. Наказом Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2000 р. затверджене Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти. Ним визначено статус вищого професійного училища (ВПУ), що здійснює підготовку робітничих кадрів високого рівня кваліфікації з технічно і технологічно складних професій або діяльність яких пов'язана із складною організацією робіт. Діяльність центрів професійно-технічної освіти (ЦПТО) спрямована на підвищення кваліфікації і перепідготовку робітників і молодших спеціалістів, які впроваджують нові технології виробництва або сфери послуг. У ВПУ та ЦПТО, які пройшли акредитацію, також здійснюється підготовка молодших спеціалістів, що передбачено Законом України «Про професійно-технічну освіту» (статті 15, 16). Крім того, почала функціонувати мережа галузевих навчально-курсівих комбінатів, в яких здійснюється початкова професійна підготовка та підвищення кваліфікації робітників. Більшість з них оснащені сучасною технікою, використовують новітні інформаційні, виробничі та педагогічні технології з метою формування високого рівня професійної підготовки.

За професійними напрямками діяльності ПТНЗ державної форми власності розподіляються за такими профілями: промислові; сільськогосподарського або агропромислового комплексу; будівельні; сфери послуг.

На початку XXI століття система професійно-технічної освіти помітно змінилася. Оновлюються та розширюються її функції, розвивається соціальне партнерство, здійснюється пошук співпраці з роботодавцями.

У липні 2004 р. була затверджена «Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні» з програ-

мою дій для національної професійно-технічної освіти.

18 вересня 2005 р. підписано Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні».

Потужною системою, як за мережею державних професійно-технічних училищ, так і за напрямками, професійно-технічна освіта України стає станом на 2009 р. В ПТНЗ формується триступенева професійна освіта. Кожен ступінь навчання визначається теоретичною та практичною завершеною та закріплюється присвоєнням випускникам ПТНЗ відповідної кваліфікації. Випускники нижчого ступеня за власним бажанням можуть продовжити навчання на вищому.

Слід відзначити, що з 1994 р. в Україні має місце тенденція до зменшення мережі закладів професійно-технічної освіти і зменшення кількості учнів. Це можна пояснити кількома причинами:

- демографічними процесами в Україні, зокрема зменшення кількості народжуваності;
- кризою в економіці, яка призвела до скорочення кількості підприємств та, відповідно, зменшення державного замовлення на підготовку робітничих кадрів;
- відсутністю науково обґрунтованого прогнозування потреб у робітничих кадрах тощо.

У 2008 році існувала мережа професійно-технічних навчальних закладів приватної і державної форми власності, яка

нараховує 798 навчальних закладів з контингентом 100 тис. осіб, які отримують професійну підготовку за 179 робітничими професіями (станом на 2007-2008 навч.рік). [4]

На сьогоднішній день ми можемо говорити про ще один етап – сьомий, який фактично розпочався на початку першого десятиліття XXI століття та початком якого можна вважати прийняту у квітні 2011 року Кабінетом Міністрів України «Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011 – 2015 роки». Так, Державна програма передбачає:

- утворення ефективної та гнучкої системи підготовки робітничих кадрів орієнтованої на соціально-економічний розвиток країни;
- оновлення якості професійно-технічної освіти шляхом розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління, впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій, сучасного обладнання, устаткування та техніки;
- посилення ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців щодо визначення напрямів та обсягів підготовки кваліфікованих робітників, збільшення обсягів фінансування та інвестицій;
- підвищення престижності робітничих професій.

Передбачено відповідне фінансування професійно-технічної освіти[5].

Таблиця 1.

Прогнозні обсяги та джерела фінансування системи професійно-технічних навчальних закладів України на 2011-2015 р.р.

Джерела фінансування	Орієнтовний обсяг фінансування, млн. гривень	У тому числі за роками				
		2011	2012	2013	2014	2015
Державний бюджет	594,6		86,4	121,2	170,9	216,1
Місцеві бюджети	1672,8	29,4	215,4	240,4	446,5	741,1
Інші джерела	1226,8	15	49,8	137,4	384,5	640,1
Усього	3494,2	44,4	351,6	499	1001,9	1597,3

Зауважимо, що система професійно-технічної освіти складається з професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійно-технічної освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Професійно-технічна освіта здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами.

Випускнику професійно-технічного навчального закладу, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії). Випускнику, який закінчив відповідний курс навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти певного рівня акредитації, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст».

Професійно-технічна освіта в Україні має три ступені. Відповідно до ступенів професійно-технічної освіти встановлюється три атестаційні рівні професійно-технічних навчальних закладів.

На першому ступені професійно-технічної освіти забезпечується формування відповідного рівня кваліфікації з технологічно нескладних, простих за своїми виробничими діями і операціями професій, що дає змогу робітнику вільно працювати з раніше вивченими предметами, об'єктами виконувати кон-

кретні дії, виробничі операції та роботи під контролем робітника з більшим досвідом і вищим рівнем кваліфікації. Навчання здійснюється шляхом прискореного формування необхідних умінь і навичок в учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня та шляхом індивідуального чи групового навчання на виробництві, у сфері послуг.

До професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня належать: навчальні курси певного професійного спрямування, професійні школи, навчально-курсівні комбінати, автомобільні навчальні комбінати, інші, прирівняні до них навчальні заклади.

Навчання на першому ступені не вимагає від учнів, слухачів базової чи повної загальної середньої освіти. Нормативний термін навчання не повинен перевищувати 1 року.

Навчання на першому ступені завершується кваліфікаційною атестацією. Особам, які успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії) та видається свідоцтво.

На другому ступені професійно-технічної освіти забезпечується формування відповідного рівня кваліфікації з масових робітничих професій середньої технологічної складності у різних галузях економіки, що дає змогу робітнику самостійно виконувати по пам'яті чи з допомогою технологічних карт, інструкцій, креслень або іншої документації типові дії, виробничі операції, роботи за встановленими нормами часу і забезпечувати необхідну якість. Навчання здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах другого атестаційного рівня і вимагає, як правило, від учнів базової загальної середньої освіти.

До професійно-технічних навчальних закладів другого атестаційного рівня належать: професійно-технічні училища відповідного профілю, професійно-художні училища, художні

професійно-технічні училища, училища-агрофірми, училища-заводи, навчально-виробничі центри, навчальні центри, інші привіряні до них навчальні заклади.

Учні, слухачі можуть одночасно з отриманням професії здобувати у професійно-технічному або в іншому навчальному закладі повну загальну середню освіту. Нормативний термін навчання не повинен перевищувати:

- для осіб, які мають повну загальну середню освіту, - 1,5 року;
- для осіб, які мають базову загальну середню освіту і здобувають повну загальну середню освіту, — 4 роки;
- для осіб, які мають базову загальну середню освіту або, як виняток, не мають її і поки не здобувають повну загальну середню освіту, - 2 роки.

Навчання на другому ступені завершується кваліфікаційною атестацією. Особам, які успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії) та видається диплом.

На третьому ступені професійно-технічної освіти забезпечується формування високого рівня кваліфікації з технологічно складних, наукоємних професій та спеціальностей у різних галузях економіки, що дає змогу робітнику чи службовцю на основі отриманих знань та вивчених раніше типових дій самостійно виконувати складні виробничі операції, продуктивні дії, створювати алгоритми діяльності у нетипових ситуаціях.

Навчання здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах третього атестаційного рівня і вимагає від учнів, слухачів повної загальної середньої освіти.

До професійно-технічних навчальних закладів третього атестаційного рівня належать: вищі професійні училища, вищі художні професійно-технічні училища; вищі училища-агрофірми, центри професійно-технічної освіти, центри підготовки

і перепідготовки робітничих кадрів, інші, привіряні до них навчальні заклади.

Навчання завершується кваліфікаційною атестацією. Особам, які успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії) та, за умови закінчення відповідного курсу навчання в акредитованому професійно-технічному навчальному закладі, - кваліфікація молодшого спеціаліста і видаються дипломи.

Сучасна система підготовки робітничих кадрів в Україні є досить розгалуженою та поширеною. Станом на 2010 рік в країні функціонувало 874 державних професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) різних типів, в яких навчалосся понад 423 тис. учнів і працювало понад 57 тис. педагогічних працівників. На підставі отриманих ліцензій кваліфікованих робітників готують понад 1 тис. відомчих та приватних навчальних закладів.

Особливістю ПТНЗ є те, що вони в більшості готують висококваліфікованих робітників, діяльність яких спрямована на відтворення та створення матеріальної культури, надання послуг (електрики, секретарі-діловоди, слюсарі, електрогазозварники, муляри, штукатурки, облицювальники-плиточники та інші), на які на даному етапі соціально-економічного розвитку України є досить високий попит, але, на жаль, спостерігається нестача справжніх професіоналів через небажання випускників ПТНЗ працювати за спеціальностями.

Сьогодні завданням професійно-технічної освіти на загальнодержавному рівні є оновлення нормативно-правової бази, розвитку професійної освіти і навчання з урахуванням Європейських тенденцій і прогностичних потреб нашої держави, виокремлюючи як провідні впровадження концепції багаторівневої професійної освіти, розробку і впровадження інноваційних педагогічних систем та особистісно-орієнтованих технологій.

Література та джерела

1. Пузанов М.Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М.Ф.Пузанов, Г.И.Терещенко. - К.: Вища школа, 1980. - 232 с.
2. Лікарчук І.Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888-1998 роки) / І.Л.Лікарчук. - К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. - 475 с.
3. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н.Г.Ничкало. - К.: Педагогічна думка, 2008. - 200 с.
4. Історія розвитку ПТО. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.proftekhosvita.org.ua/uk/flatpages/information/history/>. - Загол. з екрану. - Мова укр.
5. Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки / Постанова Кабінету Міністрів від 13 квітня 2011 р. № 495. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/10603-pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-tsilovoyi-programi>. - Загол. з екрану. - Мова укр.

В статье рассматриваются вопросы развития профессионально-технического образования в Украине, его особенности и задачи в будущем.

Ключевые слова: профессионально-техническое образование, этапы развития профессионально-технического образования, профессионально-технические училища.

In this article the issues of vocational education system development in Ukraine have been considered, as well as the main peculiarities of this system and the future tasks.

Key words : vocational education, periods of the vocational education system development, vocational schools.